

13 ล้มเหลว ผิดหวัง ขวัญผวา สู่ปฏิกริยาขว้างจัด

6 ตุลาคม 2519 เป็นการแทรกแซงทางการเมืองของวังที่โจ่งแจ้งและแสดงตนชัดเจนที่สุดนับแต่กับฎบวรเดชในปี 2476 ภูมิพลให้การสนับสนุน(หากไม่ใช่ปลุกให้เกิด)การโจมตีทำร้ายประชาชนของเขาโดยทหารของเขา ปลุกพสกนิกรของเขาให้เผชิญหน้ากัน นักศึกษาและฝ่ายซ้ายถึง 10,000 คนต้องหนีเข้าไปหาพลท. ทำให้ขบวนต่อสู้กับรัฐมีขนาดเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าและนำประเทศเข้าใกล้สงครามกลางเมืองอยู่รอมร่อ รัฐธรรมนูญถูกฉีกอีกครั้งและรัฐบาลถูกแทนที่ด้วยคณะรัฐประหาร รัฐบาลใหม่กับภูมิพลไม่แก้ตัวใดๆ ทั้งต่อประชาชนของตนและประชาคมระหว่างประเทศที่ประนามความโหดร้ายป่าเถื่อนที่เกิดขึ้น การที่ภูมิพลไม่มีความลังเลในการให้การสนับสนุนแก่รัฐบาลขว้างจัดที่นำโดยธานินทร์ กรัยวิเชียรนั้นเป็นที่น่าตระหนกตกใจสำหรับผู้ที่ได้มองเขาเป็นธรรมราชาที่เปี่ยมด้วยพระมหากรุณาธิคุณ

ในระดับหนึ่ง การที่ภูมิพลให้ท้ายแก่ความรุนแรงของฝ่ายขวานั้น(ในฐานะที่เป็นทั้งผู้นำและเครื่องมือของอุดมการณ์ขว้างจัด)เป็นที่เข้าใจได้ ภารกิจสำคัญที่สุดของคนที่เป็นกษัตริย์คือการปกป้องและธำรงสถาบันของตัวเองให้อยู่รอดต่อไป เมื่อคอมมิวนิสต์เถลิงอำนาจในประเทศข้างเคียงและขบวนการต่อสู้ในไทยก็เติบโต ครอบครัวมหิดลก็จำเป็นต้องร่วมมือกับพลังที่จะปกป้องบัลลังก์เหนืออื่นใด แต่ก็ไม่ใช่เหตุผลรองรับการที่ภูมิพลกับภรรยาไปไกลถึงขนาดต้องปลุกระดมความเกลียดชังให้สังคมไทยต้องเผชิญหน้าฆ่าฟันกัน และไม่เหลือที่ตรงกลางไว้เลย มันสร้างตราบาปสำหรับสถาบันกษัตริย์เอง ธรรมราชาไม่ได้เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชาติไทยอีกต่อไปแล้ว

การเปลี่ยนแปลงสำคัญนี้มีเหตุผลลึกซึ้งซึ่งมากกว่าการถูกคุกคามจากภัยคอมมิวนิสต์ และไม่ได้จู่ๆ ก็อุบัติขึ้น ประเทศไทยได้เกิดการเปลี่ยนแปลงชั่วรุ่นของคน ที่นอกเหนือการสังเกตหรือพ้นจากความเข้าใจของวัง ดังในปี 2475 วังเข้าใจผิดว่าการเติบโตของกระแสปฏิรูปอันเป็นเนื้อนาบุญของไทยเองนั้นเป็นกระแสการเปลี่ยนแปลงที่มีที่มาจากต่างชาติ มันมีความมุ่งมั่นและโกลาหล ตรงกันข้ามกับจักรวาลจารีตที่เป็นระเบียบและเสถียรสงบตามที่วังใฝ่ค่านิ่งหา นักรัฐศาสตร์ **Benedict Anderson** อธิบายปฏิกริยาของวังว่า “ไม่ใช่เป็นแค่เพียงการจัดการกับฝ่ายซ้ายของอนุรักษนิยมเท่านั้น แต่เป็นอาการขวัญผวาเชิงวัฒนธรรม-อุดมการณ์โดยแท้”¹ นักวิชาการอีกคนหนึ่ง **Roger Kershaw** เรียกมันว่า “การช็อคทางวัฒนธรรมอย่างลึกซึ้ง”²

¹ Anderson, “Withdrawal Symptoms,” 30.

² Roger Kershaw, “A Little Question of Dynastic Survival: King Bhumibol Adulyadej of Thailand,” *Contemporary Review* 234, no. 5 (1979): 256.

เหตุใดภูมิพลผู้ไม่วอกแวกและหุดากว้างขวางจึงยอมตนให้ตกอยู่ใต้อาการขวิญพวาได้นั้นมีความซับซ้อนกว่านั้น เพื่อจะทำความเข้าใจปฏิกิริยาของเขา เราต้องเปรียบเทียบการเรียนรู้มาตามหลักสูตรของเขากับประสบการณ์ในต้นทศวรรษ 2513 ที่ไม่เป็นที่รู้จักกันนัก เป็นประสบการณ์ที่ส่งผลต่อโลกทัศน์ของเขาอย่างลึกซึ้งพอๆ กับการเติบโตของขบวนการก่อการร้ายในประเทศเลยทีเดียว

ในช่วงสองทศวรรษแรกที่เขารุ่งขึ้นนั่งบัลลังก์ ความคิดสองอย่างได้รับการตอกย้ำในหัวของภูมิพล อันแรกคือประเทศไทยจะไม่สามารถอยู่รอดได้หากปราศจากธรรมราชาที่ถือปฏิบัติศัพิศราชธรรม อันที่สองคือกษัตริย์ในอุดมคติจะต้องเป็นจักรีแท้ ที่สืบสายเลือดและจิตวิญญาณจากธรรมราชาคนก่อนๆ ด้วยสิทธิอันมาแต่ชาติกำเนิด เช่นนี้ เขาก็จะครองแผ่นดินโดยธรรม และพสกนิกรก็จะร่วมเย็น

กลางทศวรรษ 2503 ภูมิพลเริ่มจะปักใจเชื่อกับความคิดนี้อย่างแท้จริง เขาถูกย้าเตือนเสมอว่า เขามีคุณสมบัติพิเศษที่มีทั้งความเป็นเหตุผลนิยมแบบตะวันตกและจิตวิญญาณแบบไทย ทั้งทันสมัยทันโลกและลึกซึ้งกับขนบจารีตไทย คล้ายกับมกุฎผู้เป็นทวดของเขา เขาสามารถพูดคุยเรื่องทางจิตวิญญาณและทางโลกย้าได้อย่างทัดเทียมกับประมุขประเทศอื่นและผู้นำศาสนาต่างๆ เขาเข้าใจสาเหตุของความทุกข์ยากของประชาชน (ทั้งในฐานะนักสังคมวิทยาและผู้แตกฉานในพุทธธรรม) ท่ามกลางนักการเมืองโก่งกิน ทหารน้อยฉลาด พ่อค้ายักธุรกิจที่ละโมภ เขาเสียสละไร่ซึ่งตัวตน และด้วยการศึกษาศาสนาและปฏิบัติภาวนาชั้นสูง เขาบรรลุญาณระดับที่แทบจะหยั่งรู้ฟ้าดิน

แก่นแกนทางจิตวิญญาณเช่นนี้ทำให้ภูมิพลมีความมั่นใจในการวินิจฉัยเคราะห์กรรมชาติของการเมืองการปกครองในรัฐสมัยใหม่ เกือบสามทศวรรษที่ต้องผจญอยู่กับคนโลกโมโหโหด เขาสรุปว่าการเมืองเป็นกระบวนการที่สกปรกและเปล่าประโยชน์โดยเนื้อแท้ ที่ทั้งไม่ดึงดูดคนดีและไม่ทำให้ได้ผู้นำที่มีความสามารถ รูปแบบประชาธิปไตยตะวันตกที่รับมาในปี 2475 นั้นก่อให้เกิดการเผชิญหน้าและการแตกสามัคคี และเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาและความเจริญก้าวหน้าของประชาชน ทางเลือกคือขนบจารีตไทย การปกครองที่ดีภายใต้กษัตริย์ที่ปรีชา เป็นผู้เลือกสรรคนที่มีคุณธรรมสูงสุดมาบริหารบ้านเมือง ระบบเช่นนี้จึงเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริง ตามที่ธานีได้พร้าสอนภูมิพลมา

ภูมิพลมองการดำเนินการของวังเป็นข้อพิสูจน์ในเรื่องนี้ ในมือของคนดีที่เขาเลือกสรรมา งานการกุศลกับสังคมสงเคราะห์ของเขาได้รับเงินบริจาคมหาศาลจากประชาชน และใช้จ่ายไปโดยก่อประโยชน์ก่อผลมากกว่าที่รัฐบาลทำ วังสามารถช่วยเหลือสังคมได้อย่างทันทั่วทั้งทีและตรงจุด และเห็นผลอย่างรวดเร็ว โดยไม่ต้องเสียเวลาต่อล้อต่อเถียงย้อยุดกันเหมือนอย่างในสภาและระบบราชการ

ภูมิพลยังสรุปด้วยว่ากฎหมายแบบตะวันตกเป็นอุปสรรคมากกว่าที่จะเป็นประโยชน์ต่อประชาชน เขาได้เห็นรัฐธรรมนูญและกฎหมายถูกใช้เพื่อเอาเปรียบและรังแกคนดีโดยปกป้องผู้มีอำนาจและหือฉล มันไม่ได้ก่อให้เกิดความเป็นธรรมหรือความยุติธรรม ดังที่เขาปราศรัยในปี 2516 ว่าด้วยเรื่องปัญหาสิทธิในที่ดิน “ฝ่ายบังคับใช้กฎหมายเป็นฝ่ายผิดมากกว่าที่ฝ่ายที่ถูกกฎหมายบังคับใช้จะเป็นฝ่ายผิด”³ เขาพูดถึงกฎหมายตามจารีตที่เป็น “ธรรมชาติ” แทน :

ในป่าที่เจ้าหน้าที่กำหนดให้เป็นเขตป่าสงวนหรือหวงห้ามนั้น มีคนอาศัยอยู่มาก่อนการประกาศ คุณก่อนข้างแปลกที่เราบังคับใช้กฎหมายป่าสงวนกับประชาชนที่อยู่ในป่าที่กลายมาเป็นป่าสงวนด้วยการแลกแลกเส้นบนกระดาษ... เมื่อแลกเส้นเสร็จ คนเหล่านี้กลายเป็นผู้ละเมิดกฎหมาย จากมุมมองของกฎหมายมันเป็นการทำผิด เพราะกฎหมายออกมาโดยชอบ แต่ตามกฎหมายธรรมชาติ ผู้ละเมิดก็คือคนที่แลกเส้น เพราะประชาชนที่อยู่ในป่ามาก่อนมีสิทธิมนุษยชน หมายความว่าเจ้าหน้าที่ได้ละเมิดประชาชน ไม่ใช่ประชาชนละเมิดกฎหมายแผ่นดิน

ภูมิพลสรุปว่าโครงสร้างลำดับชั้นภายใต้กษัตริย์และคนที่กษัตริย์เลือกให้ปกครองจะสนองความต้องการของประชาชนได้ดีที่สุด ก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย ความยุติธรรมและความผาสุก

ข้อสรุปแบบนี้ยังหมายรวมไปถึงเศรษฐศาสตร์ด้วย ซึ่งภูมิพลเริ่มพิจารณาในต้นทศวรรษ 2513 โครงการพัฒนาเล็กๆ และการลงทุนขนาดใหญ่ของเขาแสดงถึงการท้าทายของเขาต่อตัวแบบ(model)ทุนนิยมตะวันตก ความคิดหวังคับข้องอย่างแรงกับความคิดริเริ่มต่างๆ เหล่านั้นนำไปสู่ความตื่นกลัวในปี 2519

ทศวรรษ 2513 ความยากจนและการเชื่อมโยงกับขบวนการลุกขึ้นต่อสู้ทำให้ภูมิพลเกิดความไม่เชื่อถือในทุนนิยมตลาดแบบอเมริกัน เขาบอกว่าในตลาดเสรี ชาวนาได้ประโยชน์น้อยที่สุดจากแรงงานของตัวเอง ในขณะที่พ่อค้าคนกลางที่ทำงานน้อยกว่ากลับได้ผลประโยชน์มากที่สุด ชาวนาไรที่ดินคือผู้ทุกข์ยากมากที่สุด ต้องแบ่งผลผลิตจำนวนมากให้กับเจ้าของที่ดินที่ไม่ได้ลงแรง ทำนองเดียวกัน แรงงานในเมืองได้ค่าตอบแทนไม่ค่อยจะพอ กิน ขณะที่เจ้าของโรงงานเอากำไรไปทั้งหมดและใช้ชีวิตอย่างหรูหรา

ชาวนากับกรรมกรไทยไม่ใช่คนละโมบ ภูมิพลรู้ ส่วนใหญ่แล้วพวกเขาเพียงต้องการได้ค่าตอบแทนที่สมน้ำสมเนื้อกับแรงงานของตัวเองเพื่อชีวิตที่ไม่อดคัต นี่เป็นแนวคิดที่จดจารไว้ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงที่ภูมิพลได้เรียนเมื่อเยาว์วัย นั่นคือ ใครใคร่ทำนา ทำ ใครใคร่ค้า ค้า ภายใต้กษัตริย์ผู้ทรงธรรม บ้านเมืองก็จะผาสุกร่มเย็น

³ ภูมิพล, ปราศรัย 27 มิถุนายน 2516, ใน *Royal Addresses and Speeches, December 1972 – November 1973* (Bangkok: Royal Secretariat, 1974), 199.

ปัญหาของทุนนิยมในทัศนะของภูมิพลคือ เหมือนกับระบบสภาที่ทะเลาะเบาะแว้ง มั่นเน้นความเห็นแก่ตัวและความอยากที่ทำให้ผู้คนแก่งแย่งกัน

ภูมิพลพบสิ่งยืนยันทัศนะของเขาในคัมภีร์แห่งขบวนการการพัฒนาที่ยั่งยืน *Small Is Beautiful* ของ E. F. Schumacher ที่ตีพิมพ์ในปี 2516 Schumacher เทศน์ว่าการพัฒนาไม่ควรจะถูกนิยามโดยอัตราการเจริญเติบโตและการบริโภค แต่มันควรเน้นการพึ่งตนเองและความพอเพียง และมุ่งปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนที่เล็กทีละน้อยทว่ายั่งยืน เขาบอกว่าการสนับสนุนแรงปรารถนาแบบทุนนิยมและบริโภคนิยมนั้นคือหายนะ หากประชาชนได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและนุ่มนวลแล้ว พวกเขาก็จะทำงานหนักและเป็นสุขกับสิ่งตอบแทนทางวัตถุที่น้อยลง และประเทศชาติจะเจริญก้าวหน้าไปอย่างมั่นคง

สำหรับภูมิพลแล้ว นี่ไม่ใช่แค่เศรษฐศาสตร์ หากแต่เป็นรากฐานแห่งราชอาณาจักรพระศรีอริย์ ทุกคนทำงานหนักและปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม โดยยอมรับสิ่งที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ในชีวิต ที่น่าสนใจคือ ในปี 2518 ภูมิพลแปลบทหนึ่งของ Schumacher คือ “เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ” เป็นภาษาไทย แต่ไม่ทิ้งเล่ม โดยเฉพาะบทที่เน้นความสำคัญของการศึกษา

ในการเผชิญหน้ากับทุนนิยมการตลาด ภูมิพลใช้ทรัพยากรที่มีเกินพอเพียงจากเงินบริจาคที่เขาได้รับและจากสำนักงานทรัพย์สินฯ ทำโครงการพัฒนาชนบท ซึ่งส่วนใหญ่มีสหกรณ์เป็นแกนกลาง โดยได้รับแรงบันดาลใจจากอิสราเอลและจีนคอมมิวนิสต์ หลังจากความสำเร็จแรกเริ่มในโครงการหุบกะพงในปี 2510 ภูมิพลขุสสหกรณ์เป็นจุดขายในแนวคิดของเขา เขาอธิบายเรื่องสหกรณ์ในการปราศรัยภายหลังว่า “ไม่ควรมีใครอยู่ได้คำสั่งของใคร” แต่ “สมาชิกทุกคนจะต้องมีวินัยที่เข้มงวด... หากทุกคนสามารถมีวินัยของตัวเองแล้ว ก็จะเป็นกฎเกณฑ์ที่แข็งแกร่งและคงทน จะเป็นการดีกว่าที่จะให้คนอื่นมาบังคับการ”⁴

อีกแนวหนึ่งคือเทคโนโลยีที่เหมาะสมหรือขนาดเล็กที่สามารถช่วยชาวนาได้โดยไม่ต้องใช้เงินทุนจำนวนมาก สำหรับชาวนาที่ไม่มีอะไรเลย ภูมิพลตั้งธนาคารควายขึ้นมา สำหรับชาวนาที่มีทรัพยากรบ้าง เขาโปรโมทรถไถนาที่บังคับด้วยมือที่เขาทดสอบในแปลงข้าวทดลองที่สวนจิตร และจากนั้นให้เครื่องซีเมนต์ไทยของเขาผลิตและขายในราคาถูกลง (ภูมิพลมักได้รับเครดิตว่าเป็นผู้ประดิษฐ์รถไถนาแบบนี้ แต่มันได้รับความนิยมอยู่แล้วที่ญี่ปุ่นในเวลานั้น) ในปี 2514 เขาตั้งโรงสีข้าวขนาดเล็กขึ้นมาสองโรง(ได้รับบริจาคจากรัฐบาลต่างชาติ)ในสวนจิตร สี่ปีต่อมา สร้างโรงงานทำเชื้อเพลิงราคาถูกลงจากแอลกอฮอล์ โดยหวังว่าโรงงานนี้จะป็นต้นแบบให้สร้างกันทั่วประเทศเพื่อช่วยให้ชาวนาสร้างมูลค่าเพิ่มจากผลผลิตข้าว ในปี 2512 ด้วยหลักการและเหตุผลแบบเดียวกันนี้ ภูมิพลสร้างโรงงานผลิตนมผงในสวนจิตรเพื่อเพิ่มมูลค่าแก่โครงการสหกรณ์นมหนองโพที่เขาก่อตั้งในปี 2505

⁴ ภูมิพล, ปราศรัย 11 พฤษภาคม 2526, *Royal Remarks on Various Occasions* (Bangkok: Amarin Printing, 1997).

สหกรณ์ เทคโนโลยีและเทคนิคใหม่ๆ และการให้ความช่วยเหลือที่ไม่อิงตลาดเหล่านี้รวมอยู่ในโครงการของเขาที่จะให้ชาวเขาเลิกปลูกฝิ่น แนวคิดคือการทดแทนฝิ่นด้วยพืชเศรษฐกิจอย่างถั่วแดงและกาแฟ ฝรั่งเทศ และกองทัพร่วมดำเนินโครงการแปรรูปและการตลาดโดยใช้เงินอุดหนุนอย่างหนัก เพื่อให้แน่ใจว่าชาวเขาจะได้เงินจากผลิตภัณฑ์ต่างๆ เหล่านี้มากกว่าที่ได้จากฝิ่น

ความริเริ่มแนวที่สามของเขาคือการพัฒนาแหล่งน้ำ ซึ่งจะกลายมาเป็นภาพจน์สำคัญที่ติดตลาดของภูมิภาค แม้ว่าจอร์จจะนำร่องมาก่อนแล้วในต้นทศวรรษ 2503 ด้วยโครงการเขื่อนที่หุบกะพงและการวิจัยทำฝิ่นเทียม งานพัฒนาแหล่งน้ำของเขาเริ่มจริงจังเต็มที่ก็เมื่อปลายทศวรรษนั่นเอง การทดลองทำฝิ่นเทียมประสบความสำเร็จครั้งแรกในปี 2512 หลังจากนั้นภูมิภาคจึงผลักดันให้เป็นโครงการที่ได้รับงบประมาณอัดฉีดเต็มที่ ในปี 2514 เริ่มมีการพยายามทำฝิ่นเทียมเป็นประจำ เรียกกันติดตลาดว่า ฝิ่นหลวง ซึ่งดอกยี่ภาพจน์เทวราชาของภูมิภาคผู้สามารถบันดลฟ้าฝิ่นยังความอุดมสมบูรณ์ในราชอาณาจักร ในเดือนตุลาคม 2515 ภูมิภาคภูมิภาคใจนำเสนอการสาธิตทำฝิ่นเทียมให้นักการทูตต่างชาติได้ชมที่เพชรบุรี

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันนั้น เขาก็เริ่มพัฒนาแหล่งน้ำผิวดิน หุบกะพงแสดงให้เห็นว่าถึงเก็บน้ำประจำครอบครัวและอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กประสบผลดี ภูมิภาคตั้งให้เครือซีเมนต์ไทยผลิตโองน้ำราคาถูกลงเพื่อแจกจ่ายไปทั่วประเทศ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากผู้บริจาคอยู่เสมอ เขาเข้าไปเกี่ยวข้องกับกรมชลประทานของกระทรวงเกษตร ผลักดันการขยายโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก ถึงกักเก็บน้ำและโครงการผันน้ำต่างๆ เมื่อหลังการถ่ายทำของโครงการต่างๆ เหล่านี้ต้องอาศัยความชำนาญและแรงผลักดันทั้งในและนอกประเทศมากมาย แต่ทั้งหมดถูกยกเป็นเครดิตของภูมิภาค

ที่หวังสูงยิ่งกว่านั้นคือ เขาหลงมือจัดการกับปัญหาน้ำท่วมที่เกิดขึ้นซ้ำซากในหลายพื้นที่ทั่วประเทศ รัฐบาลไม่ได้ทำอะไรในเรื่องนี้มากนัก โครงการขนาดใหญ่อันแรกของภูมิภาคคือที่อำเภอบาเจาะจังหวัดนราธิวาส ซึ่งมีป่าพรุจำนวนมากและพื้นที่เพาะปลูกน้อย นอกจากนี้ น้ำมักเอ่อล้นจากป่าพรุเข้าไปยังพื้นที่เพาะปลูก ทำให้พืชผลเสียหาย ปัญหาเชิงเศรษฐกิจนี้ถูกมองว่าเป็นเชื้อของปัญหาความมั่นคง ประชากรส่วนใหญ่เป็นมุสลิมและจำนวนมากให้การสนับสนุนพลท.ในพื้นที่กับการแยกตัวจากไทยเพื่อไปรวมกับมาเลเซีย

ภูมิภาคมีความคิดให้ตัดคลองระบายน้ำจากพรุไปยังอ่าวไทย ไม่เพียงแต่จะป้องกันปัญหาน้ำท่วมได้เท่านั้น ยังจะได้พื้นที่เพิ่มสำหรับการเพาะปลูกอีกด้วย ภูมิภาคติดตามและกำกับกำกับการดำเนินการของกรมชลประทานในเรื่องนี้อย่างใกล้ชิด ไม่นานหลังจากขุดคลองเสร็จและมีการระบายน้ำ ในเดือนมกราคม 2517 ภาคได้ประสบน้ำท่วม

เป็นบริเวณกว้าง ยกเว้นพื้นที่บาเจาะ ภูมิพลบอกกับผู้สัมภาษณ์รายหนึ่งหลายปีให้หลังว่า วันที่เขามีความสุขที่สุดในชีวิตคือวันที่อธิบดีกรมชลประทานกระหืดกระหอบมารายงานเขาว่า “บาเจาะประสบความสำเร็จ!”⁵

แม้ว่าการโฆษณาประชาสัมพันธ์ต่อๆ มาจะเป็นไปอีกอย่างหนึ่งก็ตาม โครงการต่างๆ ของภูมิพลไม่ได้ประสบความสำเร็จอย่างล้นหลาม บรรดาสหกรณ์ต่างๆ ยังต้องผลัดต้องคั่นตลอดเวลาเพื่อให้เงินงานไปได้ และยังต้องเผชิญกับพ่อค้าเจ้าเล่ห์อยู่เช่นเดิม ฝนหลวงก็มักจะตกผิดที่อยู่เป็นประจำ รวมถึงครั้งหนึ่งที่ตกลงบริเวณทำนาเกลือชายฝั่งทะเล และบาเจาะหลายปีจากนั้นก็กลับปรากฏว่าส่งผลเสียโดยไม่ได้คาดคิด นั่นคือ กรดถูกชะจากป่าพรุที่ถูกระบายน้ำออกสร้างความเสียหายแก่ผลผลิตที่อยู่ใกล้เคียง และตัวป่าพรุที่ถูกระบายน้ำออกไปก็ไม่เหมาะสำหรับการเพาะปลูก ยิ่งกว่านั้น ดินของป่าพรุเมื่อขาดน้ำก็อัดตัวแน่นและลดความสามารถในการดูดซับน้ำ ก่อให้เกิดปัญหาน้ำท่วมกลับคืนมาใหม่⁶

โครงการเหล่านี้ส่วนใหญ่ต้องอาศัยเงินอุดหนุนอัดฉีดในปริมาณมากและไม่สิ้นสุด สหกรณ์ต่างๆ ต้องอาศัยการสนับสนุนทางการเงินจากภายนอกเพื่อให้อยู่รอด โครงการฝนหลวงก็มีราคาแพงมาก ส่วนพืชทดแทนฝืนราคาถั่วแดงถูกตั้งไว้สูงเกินจริงเพื่อจูงใจการผลิต ผลผลิตถั่วแดงถูกส่งออกโดยรัฐและโครงการหลวงเป็นผู้แบกรับการขาดทุน สำหรับภูมิพล ประโยชน์ที่ได้เชิงสังคมมีมากเกินไป เขามองว่ามันอาจสวนทางกับแนวคิดเศรษฐศาสตร์คลาสสิก แต่แนวคิดเหล่านี้ก็ไม่เหมาะสมกับประเทศไทยอยู่แล้ว

แต่กระนั้นภูมิพลก็ยังคงคิดหวัง ผลสะท้อนของความพยายามของเขาต่อเศรษฐกิจโดยรวมนั้นมีน้อยนิด โครงการของเขาไม่ได้ก่อให้เกิดการขยายขยายคำนิรยตามหรือรัฐบาลนำไปดำเนินการอย่างกว้างขวาง ในทศวรรษ 2513 พวกเขาหมกมุ่นอยู่กับสงครามต่อต้านคอมมิวนิสต์ เมื่อใกล้สิ้นปี 2518 ภูมิพลจะความสนใจเกือบทั้งหมดต่อโครงการพัฒนาและหันมาจดจ่อกับการต่อสู้กับฝ่ายซ้าย

⁵ Denis Gray, “Thailand’s Working Royals,” *Sawasdee*, January 1987.

⁶ ดู United Nations Environment Program, *Sustainable Development of Natural Resources* (United Nations Environment Program, 1988), โดยเฉพาะหน้าที่ 96 – 97: “โชคไม่ดี [แนวทางการระบายน้ำออกจากป่าพรุ]ไม่ประสบความสำเร็จ การระบายน้ำทำให้ดินพรุชั้นบนที่เกิดจากซากใบไม้ทับถม(peat)แห้งสนิทในหน้าแล้ง ซึ่งติดไฟได้ง่าย และดินก็จะอัดตัวแน่น ระดับน้ำใต้ดินต่ำในช่วงหน้าแล้งทำให้แร่สารประกอบกำมะถัน(pyrite)ที่อยู่ใต้ดินที่เป็นซากใบไม้ทับถมได้สัมผัสกับอากาศและเมื่อเกิดปฏิกิริยาออกซิเดชันก็จะกลายเป็นเฟอร์รัสซัลเฟตชนิดหนึ่งและปล่อยกรดซัลฟูริกเข้มข้นออกมา... ซึ่งทำให้ดินเปรี้ยวและน้ำที่ไหลออกจากพรุช่วงหน้าฝนก็จะมีความเป็นกรด ยิ่งส่งผลกระทบต่อที่เพาะปลูกรอบข้าง ชั้นดินที่อัดแน่นยังทำให้เกิดน้ำท่วมมากขึ้นด้วยในบริเวณใกล้เคียงป่าพรุ ทำให้ปลูกข้าวไม่ได้ในหน้าฝน ยิ่งกว่านั้น...ป่าพรุที่แห้งก็ติดไฟได้ง่ายขึ้น

“การระบายน้ำจากป่าพรุในจังหวัดนราธิวาสจึงแทบไม่ประสบความสำเร็จในวัตถุประสงค์ที่จะลดน้ำท่วมในบริเวณใกล้เคียง วัตถุประสงค์ที่สองก็ไม่ประสบความสำเร็จเช่นกัน คือการเพิ่มพื้นที่ทำกิน” แต่รายงานฉบับนี้ก็ยกประโยชน์ให้ภูมิพลด้วยการบอกว่าการระบายน้ำเพื่อเพิ่มพื้นที่ทำกินไม่ได้อยู่ในแผนเดิมของเขา แต่อย่างไรก็ตาม คำแถลงในช่วงเริ่มโครงการระบายน้ำป่าพรุบาเจาะนั้น บอกว่าการเพิ่มพื้นที่ทำกินเป็นวัตถุประสงค์หลักควบคู่ไปกับการป้องกันน้ำท่วม

ที่น่าผิดหวังคับข้องยิ่งกว่าสำหรับภูมิภาคคือประสบการณ์ในการลงทุนขนาดใหญ่ ทวีวงศ์ ถวัลย์ศักดิ์ มือจัดการการลงทุนของวังได้จัดการให้วังกลายเป็นผู้เล่นสำคัญในเศรษฐกิจไทย และวังก็มีรายได้ปีละหลายล้านเหรียญสหรัฐฯ จากค่าเช่าและเงินปันผลต่างๆ ซึ่งพร้อมสำหรับการลงทุนใหม่ๆ เพิ่มเติม

ทวีวงศ์เสียชีวิตในปี 2513 ผู้รับช่วงต่อจากเขาคือ พูนเพิ่ม ไกรฤกษ์ เลขานุการสำนักพระราชวัง แต่ภูมิภาคก็ยื่นมือเข้ามาในเรื่องการลงทุนของวังมากขึ้น ด้วยแรงจูงใจที่ไม่ใช่แต่เพียงผลกำไรแต่เป็นความปรารถนาที่จะมีส่วนร่วมพัฒนาประเทศไทย เขาวาดหวังที่จะสาธิตการทำธุรกิจที่สร้างสรรค์เป็นแบบอย่างต่อพสกนิกร แต่พอถึงกลางทศวรรษ 2513 ความมั่งหวังที่ดีของเขากลับทำให้เขาพบกับการทรยศ น้อ โกงและเจ็บปวดในการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรมและสถานการณ์เศรษฐกิจที่ไม่สามารถทำนายได้ และท้ายสุดถูกกล่าวหาว่าเป็นนายทุนประเภทที่เขาเคียดแค้นนั่นเอง บางส่วนดำเนินมาถึงจุดสุดยอดในปี 2519 นั่นเอง

กรณีหนึ่งคือความขัดแย้งเกี่ยวกับการพัฒนาที่ดินของวัง สำนักงานทรัพย์สินฯ เป็นเจ้าของที่ดินที่เป็นหมู่บ้านเทพประทาน ซึ่งเป็นสลัมที่มีอยู่มานานในกรุงเทพฯ ตั้งแต่ทศวรรษ 2493 วังได้เก็บค่าเช่าจากผู้อยู่อาศัยพอเป็นพิธี โดยไม่มีสัญญาเช่า วันหนึ่งเมื่อต้นทศวรรษ 2513 ธุรกิจพัฒนาอสังหาริมทรัพย์เอกชนรายหนึ่งก็มาถึงและตั้งให้ผู้อยู่อาศัยย้ายออกไป สำนักงานทรัพย์สินฯ ได้ปล่อยเช่าที่ดินผืนนั้นเพื่อการพัฒนาเชิงพาณิชย์ การต่อสู้ที่ปรากฏแก่สาธารณะก่อให้เกิดการเปรียบเทียบระหว่างสำนักงานทรัพย์สินฯ และเจ้าหน้าที่รัฐที่ขี้ขลาดขี้หนายากจนออกจากป่าเสื่อมโทรมของรัฐ เมื่อนักศึกษาเข้ามาเกี่ยวข้องและเปรียบวังเป็นศักดินาเจ้าที่ดิน วังที่ขายขี้หน้าจึงระงับโครงการ ไม่ต้องสงสัยเลยว่ามันจะเสริมให้ภูมิภาคยิ่งไม่ชอบขบวนการนักศึกษาหนักยิ่งขึ้นไปอีก

ขบวนการแรงงานก็ทำให้วังมีภาพพจน์ไม่ดีขึ้นเช่นกัน หลังจากปี 2515 การประท้วงหยุดงานของกรรมกรส่งผลกระทบต่อโรงงานสิ่งทอ ธนาคารและโรงแรมที่วังมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่แล้ววังสามารถแยกตัวออกห่างและรักษาภาพพจน์จากข้อกล่าวหาเอารัดเอาเปรียบแรงงานมาได้ แต่ก็ปิดไม่พ้นในกรณีประท้วงโรงแรมดุสิตธานีเมื่อปี 2517 โดยโรงแรมปฏิเสธที่จะจ่ายค่าตอบแทนและสวัสดิการเท่าเทียมกับโรงแรมอื่นๆ งานนี้วังปิดไม่พ้น เนื่องด้วยโรงแรมอยู่บนที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินฯ คนของสำนักงานทรัพย์สินฯ อยู่ในคณะกรรมการบริหารของโรงแรม ญาติพี่น้องของภูมิภาคถือหุ้นอยู่โดยตรง และโรงแรมก็เป็นศูนย์กลางสมาคมเจ้าเมื่อผู้ประท้วงหาญกล้าชี้ถึงเส้นสายสัมพันธ์ระหว่างโรงแรมกับวัง รัฐบาลก็จำเป็นต้องเข้ามาจัดการเจรจา เพียงเพื่อกันไม่ให้ชื่อของภูมิภาคต้องมาเกี่ยวข้อง ในที่สุดโรงแรมก็ยอมปรับค่าจ้างให้อย่างเสียไม่ได้ อย่างไรก็ตาม ไม่เป็นที่ชัดเจนนักว่าภูมิภาคทำอะไรในเรื่องนี้ จะอยู่ฝ่ายผู้บริหาร หรือพนักงาน หรือภาพพจน์ของเขาเอง

คำตอบชัดเจนขึ้นหนึ่งปีต่อมาเมื่อพนักงานโรงแรมดุสิตธานีประท้วงหยุดงานอีกครั้งหนึ่ง ประเด็นเรียกร้องเป็นแบบเดิม ค่าจ้างและสวัสดิการในสถานการณ์เงินเฟ้อสูง คราวนี้ผู้บริหารเรียกกระทรวงแรงงานมาช่วย

พนักงานและหยุดการประท้วง โรงแรมปิดดำเนินการจนหาพนักงานแทนได้ทั้งหมด เมื่อเป็นอย่างนั้น นักศึกษา และพนักงานก็เริ่มพูดตรงไปตรงมามากขึ้นถึงสถาบันกษัตริย์ในฐานะนายทุนที่เอาใจเอาเปรียบ

มีอีกสองกรณีสำคัญที่แสดงว่าผลประโยชน์ของภูมิพลขัดกับรัฐบาล ขัดกับทิศทางเศรษฐกิจ ขัดกับคู่แข่งที่ น้อยลง และขัดกับหุ้นส่วนของเขาเอง ทั้งสองกรณีมีความยุ่งยากเป็นพิเศษเนื่องจากเกี่ยวข้องกับเงินปริมาณมหาศาล และแสดงความพยายามของภูมิพลที่จะมีบทบาทในการลงทุนขนาดใหญ่ชนิดก่อร่างสร้างชาติ

กรณีแรกเริ่มจากนักธุรกิจที่ทรงอิทธิพลจากแคลิฟอร์เนีย **Henry Kearns** ผู้เป็นเจ้าของคฤหาสน์ที่ ครอบครัวมรดกไปพักคราวที่พวกเขาไปเยือนลอสแอนเจลิสในปี 2503 ในต้นทศวรรษ 2503 Kearns ใช้ ประโยชน์จากสายสัมพันธ์นี้ในการลงทุนหลายกิจการในไทยด้วย **American Capital Corporation** ของเขา เริ่มด้วยนิคมอุตสาหกรรมกับโรงงานยางรถยนต์ไฟร์สโตน⁷ หุ้นส่วนหลักในทั้งสองกิจการคือสำนักงาน ทรัพย์สินฯ จากนั้น **Kearns** วางโครงการลงทุนที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย คือ โรงงานเยื่อกระดาษมูลค่า 30 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ตอนแรก โครงการนี้เผชิญอุปสรรคจากกลุ่มผลประโยชน์ในไทยตลอดจนปัญหาด้าน ความสามารถอยู่รอดด้านการเงิน แล้วภูมิพลก็เกิดสนใจ ไม่ใช่ในแง่ผลกำไรมากเท่ากับคำโฆษณาของ **Kearns** ที่มุ่งใจว่าโรงงาน **Siam Kraft Paper** นี้จะเป็นประโยชน์ต่อเกษตรกรที่จะปลูกต้นไม้เป็นวัตถุดิบสำหรับทำ เยื่อกระดาษ และก็จะยังเป็นการทดแทนการนำเข้ากระดาษคราฟต์สีน้ำตาลที่ใช้ทำถุงห่อของ และอาจจะมีเหลือเพื่อ ส่งออกได้อีกด้วย **Siam Kraft** กู้เงินจาก **US Export-Import Bank** แต่วังเป็นผู้ถือหุ้นรายใหญ่ผ่านทาง สำนักงานทรัพย์สินฯ ธนาคารไทยพาณิชย์และเครือซีเมนต์ไทย เมื่อโรงงานเริ่มการผลิตในปี 2512 ภูมิพลก็ มอบเครื่องราชชั้นสูงให้แก่ **Kearns**

กระนั้น โครงการนี้ก็ประสบปัญหายุ่งยากแล้ว และกลายเป็นเรื่องอื้อฉาวขึ้นมาอย่างรวดเร็ว **Kearns** นำ อีกบริษัทหนึ่งเข้ามาคือ **Parsons & Whittemore** โดยถือหุ้น 35 เปอร์เซ็นต์และเป็นผู้ดำเนินการก่อสร้าง และบริหารกิจการ พอถึงเวลาเริ่มทำการผลิต ปรากฏว่า **Parsons** สามารถถอนทุนของตัวเองคืนและพินกำไร ไปได้แล้วด้วยการจ่ายค่าตอบแทนในการบริหารจัดการให้กับตัวเองอย่างงามและโก่งราคาอุปกรณ์ที่จัดซื้อ ด้วยการ ทำอย่างนั้น **Parsons** กวาดเงินทุนของ **Siam Kraft** ไปเกลี้ยงแล้ว เมื่อเริ่มดำเนินกิจการ **Siam Kraft** จึงไม่สามารถจัดการชำระหนี้ได้ **Kearns** ก็เช่นกัน เชื่อว่าคงถอนทุนคืนไปได้หมดแล้วจากค่าตอบแทนใน การให้คำปรึกษา จึงเหลือแต่หุ้นส่วนไทยที่หลักๆ ก็คือวัง เป็นผู้แบกรับความเสี่ยงทั้งหมด

⁷ เดิมทีเรียก Firestone Tyre and Rubber (Thailand) ภายหลังเปลี่ยนเป็น Siam Tyre and Rubber ซึ่งเป็นบริษัทในเครือซีเมนต์ ไทย

เรื่องนี้ น่าจะกินเวลาของภูมิพลไปมากโขเลยทีเดียว Parsons ถูกฟ้องข้อหาบริหารงานผิดพลาดและ ยักยอก และหนังสือพิมพ์ก็รายงานว่าอเมริกันพวกนี้ลื้อโกงประเทศไทยกับภูมิพล ในที่สุด Kearns ก็ต่ออายุ โครงการไปได้เมื่อเขาได้รับการแต่งตั้งให้เป็นประธานของ US Export-Import Bank และปรับกำหนด ระยะเวลาการใช้หนี้ที่ยาวนานกว่าปกติให้กับ Siam Kraft ภายใต้การบริหารจัดการชุดใหม่ Siam Kraft ทำกำไรได้เล็กน้อยในปี 2515 สาเหตุหลักคือรัฐบาลห้ามการนำเข้ากระดาษพิมพ์จากต่างประเทศ และยอมให้ บริษัทตั้งราคาสูงๆ กระทั่งถึงขนาดนั้นแล้วก็ตาม Siam Kraft ก็ยังกระเสือกกระสนกับการชำระหนี้ ถึงตอน นั้น Kearns ก็ล้างมือไปแล้วและเลื่อนระดับไปพัวพันในกรณีอื้อฉาวที่ใหญ่โตกว่าเดิมเสียอีก คือ ธุรกิจก่อสร้าง ระหว่าง Northrop Corporation ซึ่งเป็นของกลุ่มนายพลกองทัพอากาศไทย กับบริษัทก่อสร้างอิตาลีไทย ในโครงการก่อสร้างสนามบินแห่งใหม่ของกรุงเทพฯ ที่หนองงูเห่า

ในปี 2518 Siam Kraft ถูกตีกระหน่ำจากสามด้าน คือภาวะถดถอยทางเศรษฐกิจ การบริหารงานที่ ผิดพลาดซ้ำซาก และการเข้ามาของคู่แข่งที่รุดติและมีฝีมือเหนือกว่า หุ่นส่วนต่างชาติโบกมือลา และวังก็ทำการ ฟ้องร้อง Kearns หลังจากที่เขายขายหุ้นทั้งใน Siam Kraft กับ Firestone ให้กับ Mitsui ของญี่ปุ่น กระเป๋านี้ก็เป็นรอบที่สอง ภูมิพลจึงให้เครือซีเมนต์ไทยเทคโอเวอร์ Siam Kraft แต่ก็เป็นไปด้วยความ ยากลำบาก เครือซีเมนต์ไทยผูกขาดการผลิตปูนซีเมนต์ในไทย ซึ่งเป็นหลักประกันถึงผลกำไรหลายล้านเหรียญ สหรัฐฯ ที่วังได้รับในแต่ละปี แต่ในปี 2518 รัฐบาลคึกฤทธิ์ตรึงราคาปูนซีเมนต์ และเครือซีเมนต์ไทยขาดทุน นั่น หมายความว่า ไม่มีเงินทุนหน้าตัดที่จะไปผ่อนชำระหนี้สินหลายล้านเหรียญสหรัฐฯ ของ Siam Kraft ในที่สุด เดือนพฤศจิกายน Siam Kraft ก็ประกาศล้มละลาย

ยังไม่จบ ในช่วงปีถัดมา วังกับเครือซีเมนต์ไทยร่วมมือกับรัฐบาลไทยและสหรัฐฯ เพื่อปรับโครงสร้างหนี้ อีกครั้งและฟื้นฟูกิจการ ครั้นการเจรจาได้ข้อยุติ ตอนต้นปี 2520 สุลทากรไทยดำเนินคดีกับบริษัทด้วยข้อหาหลบ เลี่ยงภาษีนำเข้าวัตถุดิบช่วงหลายปีก่อนหน้านั้น แม้ว่า Siam Kraft จะโทษให้เป็นความผิดของเจ้าหน้าที่ สุลทากรที่ทุจริต ศาลก็สั่งปรับเป็นเงินก้อนโตถึง 3.3 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ซึ่งมากพอที่จะทำให้บริษัทล้มละลายไป อีกรอบหนึ่ง นายฯฯ ธานีรินทร์กับสถานทูตสหรัฐฯ ต้องยื่นมือเข้ามาล้วงลูก บริษัทถึงจะมีเบาะรองรับการกระแทก

ที่ดำเนินควบคู่ไปกับเรื่องราวของ Siam Kraft ก็คือตำนานเรื่องบริษัท Air Siam ซึ่งเป็นสายการ บินของครอบครัวภูมิพล Air Siam เริ่มดำเนินกิจการในปี 2508 โดยมีครอบครัวมหิดลเป็นนักลงทุนหลักเพื่อ แข่งขันกับการบินไทยของรัฐ ที่ควบคุมดูแลโดย Scandinavian Air System กับนายพลกองทัพอากาศ ไทย หัวหน้าโครงการคืออรรณนัธวัช สามิของกัลยาณีวัฒนา

Air Siam เกือบจะไม่ได้เปิดกิจการ เนื่องจากเงินทุนไม่พอเพียง การบินไทยควบคุมเส้นทางการบินระหว่างประเทศเกือบทั้งหมด และขาดแคลนนักบินกับช่างนักเทคนิค ในที่สุดในปี 2513 **Air Siam** เริ่มกิจการขนส่งสินค้าระหว่างกรุงเทพฯ และฮ่องกงด้วยเครื่องบินเช่า ในปี 2514 **Air Siam** ก็ทำท่าจะประสบความสำเร็จเมื่อเริ่มบินจากกรุงเทพฯ ไปลอสแอนเจลิสสัปดาห์ละสองครั้ง ซึ่งเป็นเส้นทางหลักของทหารสหรัฐฯ ที่ประจำอยู่เมืองไทย แต่ก็เช่นเดียวกับการบินไทย **Air Siam** ต้องจ้างคนต่างชาติค่าตัวแพงมาบริหารจัดการและขับเครื่องบิน จากนั้นในปี 2515 เศรษฐกิจแย่ สหรัฐฯ เริ่มลดกำลังทหารในไทย และวิกฤตการณ์น้ำมันครั้งแรกของโอเปกทำให้ราคาน้ำมันดิบตัวสูง การบินไทยแทบเอาตัวไม่รอด และ **Air Siam** จำต้องหยุดการบินข้ามมหาสมุทรแปซิฟิก และเพื่อจะให้อยู่รอด บริษัทต้องหาทุนเพิ่มจากกลุ่มของณรงค์ กิตติขจรที่มีแต่คนเกลียดชัง **Air Siam** รอดตาย แต่ก็มีภาพที่แปดเปื้อนไปเสียแล้ว

ไม่ชัดเจนว่าหลังจากจุดนี้ไปครอบครัวภูมิพลยังคงถือหุ้นอยู่เล็กน้อยเพียงใด แต่ในปี 2518 โดยณรงค์ก็ลี้ภัยอยู่ต่างประเทศ รัฐบาลก็ถูกบีบให้ต้องใช้เงินของรัฐมาช่วย **Air Siam** ซึ่งก่อให้เกิดการคัดค้านอย่างเปิดเผยจากพนักงานของการบินไทยที่ต้องดิ้นรนกระเสือกกระสนไม่แพ้กัน พวกเขาไม่พอใจว่ารัฐบาลให้การช่วยเหลือแก่คู่แข่งโดยไม่เป็นธรรมต่อการบินไทย รัฐบาลจึงต้องทำข้อตกลงที่จะอัดฉีดเงินให้การบินไทยเทคโอเวอร์ **Air Siam** เพื่อรับภาระหนี้สินทั้งหมด ผู้ถือหุ้นของ **Air Siam** จะได้รับเงินคืน หมายความว่าครอบครัวภูมิพลจะไม่ขาดทุน ผู้บริหารการบินไทยกับกองทัพอากาศไม่พอใจ ในเดือนสิงหาคม 2519 ท่ามกลางความตึงเครียดระหว่างฝ่ายขวากับฝ่ายซ้าย พนักงานทั้งหมด 5,300 คนของการบินไทยประท้วงด้วยการหยุดงานเป็นเวลาหนึ่งวัน ในเดือนกุมภาพันธ์ 2520 **Air Siam** ปิดกิจการ ภาระหนี้สินจะถูกจัดการอย่างไรนั้นไม่เป็นที่ชัดเจน

เมื่อพิจารณาสิ่งต่างๆ ทั้งหมดที่ดำเนินไปในระหว่างนั้น ปัญหาเหล่านี้จะต้องเรียกร้องความสนใจจากภูมิพลเกินกว่าที่เขาจะให้ได้ เมื่อการลงทุนของวังเริ่มประสบความสำเร็จแล้ว เขาก็อยู่ในฐานะที่ต้องยอมรับความสูญเสียหรือไม่ก็ต้องปกป้องผลประโยชน์ ทำให้เขาต้องมีปัญหากับพนักงาน กับระบบราชการ กับหุ้นส่วนและรัฐบาลต่างชาติ กับธุรกิจคู่แข่ง กับกลุ่มผลประโยชน์ในกองทัพ และกับรัฐบาลเอง มันเป็นความขัดแย้งอย่างลึกซึ้งในเชิงสำนักคิดชอบชั่วดีของวัง ภูมิพลต้องการส่งเสริมการพัฒนาในขณะที่นักศึกษาตีตราเขาว่าเป็น “ศักดินาใหญ่” ความคับข้องอย่างนี้คงต้องเป็นส่วนสำคัญในการที่เขาถอยหลังเข้าคลองกลายเป็นพวกปฏิกริยาไป

กระนั้น องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดอยู่ตรงชีวิตครอบครัวของภูมิพลและภารกิจหลักของเขาในการสืบตระกูลให้อยู่รอด เมื่อถึงต้นทศวรรษ 2513 ก็เป็นที่ปรากฏชัดเจนว่า ด้วยผลผลิตเป็นลูกชายเพียงหนึ่งคนกับลูกสาวสามคนนั้น ภูมิพลและภรรยายังไม่ได้สร้างทางเลือกสำหรับการสืบตระกูลไว้อย่างพอเพียง ตามกฎหมายเข็รบาลปี 2467 ที่

ได้รับการรับรองโดยรัฐธรรมนูญทุกฉบับหลัง 2475 มีแต่ทายาทเพศชายของจุฬาลงกรณ์ที่เกิดจากภรรยาที่เป็นทางการเท่านั้นจึงมีสิทธิสืบบัลลังก์ นอกจากครอบครัวมหิดลแล้ว มีเหลือแค่สายบริพัตรเท่านั้นที่ยังมีสิทธิตามกติกา อย่างไรก็ตาม หลานชายของบริพัตรคือ มรว.สุขุมพันธุ์ บริพัตรที่เกิดจากพ่อเลือดจักรีแต่แม่เป็นสามัญชนนั้นไม่ถูกถือว่าเป็นสิทธิเข้าชิงตำแหน่งได้⁸

นั่นทำให้บัลลังก์ขาดตัวสำรองสำหรับวชิราลงกรณ์ มีเหตุอันควรให้ต้องพึ่งสังวรณ้อยู่มากเกินพอถึงภาวะการขาดแคลนทายาท ทั้งอัตราการเสียชีวิตก่อนวัยอันควรของบรรดาลูกๆ ของจุฬาลงกรณ์กับการผลิตลูกได้น้อยในหมู่พวกเขา อุบัติเหตุทางรถยนต์ที่เกือบคร่าชีวิตภูมิพลในปี 2491 และ โศกนาฏกรรมกรณีอานันท์ พทท.ก็ เป็นภัยคุกคามอีกอย่างหนึ่งสำหรับครอบครัวนี้

แล้วก็ยังมีปัญหาที่ตัวทายาทเองด้วย กับวชิราลงกรณ์นี้ วังต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนในการดำรงบุญบารมีของสถาบันกษัตริย์ให้สืบต่อไปได้อย่างยั่งยืน เมื่อถึงต้นทศวรรษ 2513 เขาได้กลายมาเป็นหนุ่มอารมณ์ร้ายที่ไม่ได้สืบทอดทั้งสติปัญญา เสน่ห์ ความใคร่เรียนรู้ หรือทักษะทางการทูตจากพ่อแม่ของเขาเลยแม้แต่น้อย มีพักต้องพูดถึงการประพฤติปฏิบัติตนในศีลในธรรม เขาปฏิบัติต่อลูกน้องอย่างไม่ให้เกียรติและถือผู้หญิงเป็นวัตถุใช้อ่านาใจให้พวกเธอหลับนอนกับเขา เรื่องเล่ากันทั่วไปเรื่องหนึ่งคือประสบการณ์ทางเพศครั้งแรกของเขาถูกจัดให้โดยทหารองครักษ์ระหว่างที่เขาเข้าโรงเรียนมัธยมที่อังกฤษ

มันไม่ใช่เรื่องน่าประหลาดใจเสียทีเดียว ลูกๆ ของภูมิพลไม่มีใครเลยที่ถูกเลี้ยงดูมาด้วยวินัยอย่างที่เขาเติบโตมา วชิราลงกรณ์เติบโตท่ามกลางคนแวดล้อมที่เอาอกเอาใจ รวมถึงสิริกิติ์ที่ตามใจเขาทุกอย่าง ภูมิพลพยายามอย่างไรผลที่จะถ่ายทอดความกระตือรือร้นในงานอดิเรกต่างๆ ดนตรี หรือกีฬา สิ่งเดียวที่เขากับพ่อจะเข้าหากันดีก็คือการยิงปืน จากการรำลึกของเขาเองในภายหลัง การเติบโตมาในวงห้อมล้อมกันเขาออกจากการมีชีวิตปกติและพบปะกับผู้คนปกติ⁹ เมื่ออายุ 13 ภูมิพลส่งเขาไปเข้าโรงเรียนประจำที่อังกฤษ ด้วยหวังว่าเขาจะได้เรียนรู้การมีวินัยและรสชาติของชีวิต และคบหาเพื่อนฝูง ไม่ประสบความสำเร็จเท่าไร ภายหลังวชิราลงกรณ์บอกว่าเขารู้สึกเหงามากและไม่มีเพื่อน คำรำลือในกรุงเทพฯ บอกว่าเขามีปัญหาหาค่อยและลึกลับ

เมื่ออายุ 18 ในปี 2513 เขาเข้ากับใครไม่ได้และไม่ฟังใคร ทางเลือกที่สมเหตุสมผลคือส่งเขาไปเข้าโรงเรียนทหารในต่างประเทศ เพื่อปลูกฝังความมีวินัยและความเป็นผู้นำ และอาจจะช่วยดึงเอาสติปัญญาที่อาจจะ

⁸ ย่าของสุขุมพันธุ์ที่เป็นเมียคนที่สองของบริพัตรก็เป็นสามัญชนอีกเช่นกัน

⁹ ดิฉัน, 15 สิงหาคม 2529, 227, และ 15 ตุลาคม 2530, 255.

ซ่อนเร้นอยู่ออกมาได้ เขาถูกส่งไปยังโรงเรียนเตรียมทหารผู้ดี King's School ที่ซิดนีย์เพื่อเตรียมตัวสำหรับโรงเรียนทหารชนชั้นนำของออสเตรเลียคือ Duntroon¹⁰

ส่วนปัญหาการสืบบัลลังก์ ว่างเริ่มพิจารณาแก้ไขกฎหมายเทียบรางวัลปี 2467 เพื่ออนุญาตให้ผู้หญิงสืบบัลลังก์ได้ มันไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงมหัพการอะไร จุฬาลงกรณ์ก็ได้เคยแต่งตั้งภรรยาคนหนึ่งเป็นตัวแทนตัวแทนตอนที่เขาไปเยือนยุโรป และภุมิพลก็เคยแต่งตั้งภรรยาที่สวาลักษณ์เป็นผู้สำเร็จราชการฯ ในหลายโอกาส ยิ่งกว่านั้น คนไทยก็มองเห็นว่าราชินีที่ครองบัลลังก์ในอังกฤษกับเนเธอร์แลนด์นั้นไม่ได้เป็นปัญหาร้ายแรงอะไร กระนั้นวังก็ยังไม่ยอมให้ประเด็นนี้เป็นที่ถกเถียงกันโดยเปิดเผยในสาธารณะ

การยอมให้ผู้หญิงขึ้นก็จะทำให้อุบลรัตน์จ้อคิวต่อมา อุบลรัตน์เป็นลูกคนโปรดของภุมิพล หน้าตาดี ชอบแสดงออก เก่งทั้งการเรียนและกีฬา มีคุณสมบัติทุกอย่างที่วิชราลงกรณ์ไม่มี เธอไม่ได้ถูกชีวิตในวังทำให้หลงมากเท่า แม้ว่าเธอจะได้เกรดสูงสุดในโรงเรียนโดยอัตโนมัติอยู่แล้ว และช่วงวัยรุ่นก็ท่องเที่ยวทั่วกรุงเทพฯ ตามคิสโกเรคต่างๆ (เธอเรียกตัวเองว่าจูดี ตามนักร้องอเมริกันผู้วามร่าจิว Julie London) เธอสามารถเข้ากับผู้คนและไม่อวดเบ่งมากนัก

ในปี 2512 อุบลรัตน์ไปเรียนต่อที่ Massachusetts Institute of Technology ในสหรัฐฯ โดยมุ่งหวังจะเป็นนักนิวเคลียร์ฟิสิกส์¹¹ พ่อที่ภาคภูมิใจในตัวลูกสาวของเธอเป็นแบบอย่างสำหรับนักศึกษาไทย แต่ในปี 2515 เธอทำเขาใจสลายและสร้างปัญหาต่อแผนการกำจัดจุดอ่อนในการสืบบัลลังก์เมื่อวังพบว่าเธอกำลังออกเดทกับเพื่อนร่วมชั้นชาวอเมริกัน Peter Jensen แม้ว่าลุงๆ อาๆ หลายคนของภุมิพลก็แต่งงานกับคนต่างชาติ แต่ภุมิพลกับภรรยาที่พยายามขัดขวางความสัมพันธ์ เหมือนที่พวกเขาเคยทำในกรณีความสัมพันธ์ก่อนหน้า นี้ของเธอกับนักศึกษาไทยที่ไม่ใช่เชื้อเจ้า อุบลรัตน์พยศและไม่พอใจรอบจำกัดของความเป็นเจ้า เธอประกาศความตั้งใจที่จะแต่งงานกับ Jensen ในเดือนกรกฎาคม 2515 ภุมิพลถอดฐานันดรของเธอด้วยความโกรธ หมายความว่าลูกรๆ ของเธอจะไม่ได้เป็นเจ้า หนึ่งเดือนต่อมา สองหนุ่มสาวก็แต่งงานกัน และภุมิพลก็แทบจะตัดขาดความเป็นพ่อลูกกันไปเลย เธอไม่กลับมาเมืองไทยเป็นเวลาถึงแปดปี

เรื่องนี้มีผลอย่างไรต่อความสัมพันธ์พ่อลูกที่เคยสนิทสนมกันมาและต่อแผนการสืบตระกูลของภุมิพลมากแค่ไหนนั้นไม่เคยชัดเจน ถึงอย่างไรเขาก็ยังดำเนินแผนต่อไป ในเดือนธันวาคม 2515 ปลายปีการศึกษาแรกของวิชราลงกรณ์ที่ Duntroon ภุมิพลให้ลูกชายกลับบ้านสำหรับงานพิธีสำหรับการบรรลุนิติภาวะ ซึ่ง

10 เหตุผลที่เลือกออสเตรเลียเห็นได้ชัดว่าเป็นเพราะผลการเรียนระดับปานกลางของเขา ทั้ง West Point ในสหรัฐฯ กับ Sandhurst ในอังกฤษต้องใช้ผลการเรียนดี West Point เน้นความถนัดทางด้านวิศวกรรมโดยเฉพาะ ทำให้เหลือแต่ Duntroon

11 สุดท้ายเธอจบปริญญาตรีทางชีวเคมีในปี 2516

ประกอบด้วยพิธีกรรมพราหมณ์เก้าวันภายในบรมมหาราชวัง เป็นสัญลักษณ์ว่าเขาคือเทวราชา-ธรรมราชาผู้ศักดิ์สิทธิ์ในอนาคต 28 ธันวาคม รัชกาลทรงได้รับการเปิดตัวต่อสาธารณะว่าเป็นทายาทบัลลังก์จักรี

หลังจากสามทศวรรษถูกโค่นล้มในปีถัดมา การร่างรัฐธรรมนูญใหม่ทำให้ภูมิพลแก้ไขกฎกติกาการสืบบัลลังก์ได้อย่างสะดวกโยธิน จริงๆ แล้ว หากรัฐธรรมนูญ 2517 ที่ออกมาจะบ่งบอกอะไรได้บ้าง ความสนใจหลักเบื้องต้นของภูมิพลคือถ้อยความที่สอดแทรกเข้าไปอย่างเงิบๆ ว่า การสืบบัลลังก์จะต้องเป็นไปตามกฏมเหยรบาล 2467 แต่เพิ่มเติมว่า หากปราศจากลูกชายของกษัตริย์แล้ว รัฐสภาอาจจะเลือกลูกสาวของกษัตริย์ (และไม่ใช้ภรรยา) กฏมเหยรบาล 2467 ระบุห้ามผู้หญิงไว้อย่างเฉพาะเจาะจง และรัฐธรรมนูญฉบับที่แล้วๆ มาประกาศว่า กฏนี้เปลี่ยนแปลงแก้ไขไม่ได้ ดังนั้นรัฐธรรมนูญ 2517 จึงมีเพิ่มเข้ามาว่า กฏมเหยรบาลสามารถแก้ไขได้ด้วยวิธีเดียวกับการแก้ไขรัฐธรรมนูญ แสดงว่าภูมิพลตั้งใจจะให้รัฐสภาแก้ไขกฏมเหยรบาล

ถึงตอนนั้น ชื่อเสีย(ง)ของรัชกาลทรงก็ขจรขยายยิ่งกว่าเดิม และประชาชนก็ยินดีกับการเปลี่ยนแปลงสำหรับพวกเขาหมายความว่าสิรินธรที่อยู่ในวัย 19 ปีจะได้ขึ้นหากวรัชกาลทรงไปไม่รอด นั่นอาจจะอยู่ในใจภูมิพลด้วยเช่นกัน แต่เหตุผลหลักคือเพื่อความปลอดภัยและความมั่นคงของตระกูล สิรินธรเป็นเพียงตัวสำรองเพื่อไว้

ภูมิพลคงต้องเข้าใจว่าวรัชกาลทรงเป็นปัญหา เขาบ่นกับเพื่อนฝูงในทศวรรษ 2513 ถึงความคับข้องใจของเขาในการควบคุมลูกชาย¹² เขาหมดปัญญาที่จะเข้าใจว่าเหตุใดลูกชายจึงเป็นไปได้ถึงขนาดนี้ Duntroon มีทั้งดีและไม่ดีสำหรับวรัชกาลทรง โรงเรียนนี้ผลิตว่าที่ผู้นำของกองทัพออสเตรเลีย หลักสูตรและการฝึกภาคสนามมีความเข้มงวด ราว 40 เปอร์เซ็นต์ของผู้เข้าเรียนสอบตกหรือไม่ก็เลิกเรียนไปกลางคัน วรัชกาลทรงตั้งใจมาก แต่ตั้งแต่แรกเลยที่เดียวที่เขาไปไม่ไหวทั้งทางร่างกายและสติปัญญา อคิดเพื่อนร่วมรุ่นหลายคนบอกเพื่อนร่วมรุ่นคนหนึ่งบรรยายถึงวรัชกาลทรงว่า “อึดอาดและขี้เกียจ” ตอนที่เขามาถึงในตอนแรก และบอกว่าเขาไม่มีทางผ่านปีสองไปได้หากไม่ใช่ด้วยเหตุผลทางการทูต¹³ “เห็นได้ชัดเจนว่าเขาไม่พร้อม” เพื่อนร่วมรุ่นรายนี้รำลึก “เขาจำเป็นต้องได้รับการตัดสินใจ ลดการถือตัวลงมา พ่อของเขาคิดถูกแล้วที่ส่งเขามา Duntroon แต่เขาก็ยังเหยะแหยะ อ้วนทอจะทะเกินไป เขามีปัญหากับการฝึกซ้อมหนักๆ เห็นชัดว่าเขาไม่มีทางไปรอด”

เขาเข้าเรียนในเดือนมกราคม 2515 ไฟแรงแต่เจ้ายศเจ้าอย่างมาก จึงทำให้สี่ปีนั้นเป็นช่วงเวลาที่ยากลำบาก ผลการเรียนของเขาระดับปานกลางอย่างมาก และไม่ค่อยมีเพื่อน เพื่อนร่วมรุ่นรายเดิมกล่าวว่า วรัชกาลทรงพยายามอย่างหนักที่จะทำเกรด ทำงานทุกอย่างด้วยความตั้งใจ เขาขอโทษขอโพยอย่างจริงจังเมื่อเขาพลอยจู้จี้

¹² สัมภาษณ์พิเศษกับนักวิชาการอเมริกัน, 2537.

¹³ สัมภาษณ์พิเศษกับอดีตนายทหารออสเตรเลียที่จบจาก Duntroon, 2541.

เพื่อนๆ ทั้งหน่วยไปด้วย พอถึงปีสุดท้าย เขาได้ยศตำแหน่งสุดท้ายที่มีคือ สิบโท (corporal) เขาดูเหมือนว่าจะจบการศึกษา แต่เขาไม่เคยได้รับวุฒิปริญญาที่เป็นทางการ สันนิษฐานว่าเป็นเพราะเขาสอบไม่ผ่าน

ถึงอย่างนั้น ประสบการณ์นี้ก็สอนให้เขารู้จักวินัยทหารและอาจจะทำให้เขาจดจำในทักษะการทหารมากกว่าทหารส่วนใหญ่ในกองทัพไทย หลังจากอำลา Duntroon ในเดือนธันวาคม 2518 เขาก็เข้าร่วมการฝึกต่อต้านคอมมิวนิสต์ขั้นสูงของ Special Australia Air Service Regiment ที่เพิร์ธ ซึ่งฝึกฝนอาวุธหน่วยรบพิเศษ การทำลายและกลยุทธ์การทำสงครามนอกรูปแบบ เขาอยู่ที่นั่นจนถูกเรียกกลับมากรุงเทพฯ ไม่กี่วันก่อนการสังหารหมู่ 6 ตุลา ที่กรุงเทพฯ วิทยาลัยกรรมวิธีชื่อเสียงฉาวโฉ่คืออยู่แล้ว โดยเฉพาะเรื่องการใช้อาวุธรุนแรง บางคนเข้าหาประจบประแจงและจัดหาผู้หญิงให้ เพื่อใช้ประโยชน์จากชื่อเขา กล่าวกันว่ากองทัพตั้งเลที่จะรับเขาเข้าในตำแหน่งคุมกำลัง เวลานั้น เขาสังกัดหน่วยข่าวกรองทหาร

เรื่องนี้ทำให้ภูมิพลกับภรรยาต้องวิตกกังวลเกี่ยวกับอนาคตของตระกูล ลูกชายของพวกเขาไม่ได้เรื่อง ลูกสาวคนหนึ่งก็พันอ้อมอกไป และลูกสาวอีกสองคนก็ไม่ฉายแววของความเป็นผู้นำเลย ภาระนี้ตกหนักในช่วงปี 2517-2519 เมื่อเหล่าขุนชื่อของภูมิพลซึ่งเป็นคนจากยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ได้ช่วยสร้างรัชสมัยที่เก่าและป็นภูมิพลขึ้นมาทะยอยล้มหายตายจากไป องคมนตรีหนึ่งหนีขวยอย่างธานีและเดช สนิทวงศ์ตายในปี 2517 วรรณไวทยากรและศรีธรรมาธิเบศตายปี 2519 เหลือรุ่นเก่าอยู่คนเดียวคือมานวราชเสวีซึ่งถือว่าอำลาวงการไปแล้วด้วยวัย 86

แต่ทุกคนมีความสำคัญต่อภูมิพลด้วยเหตุผลต่างๆ กันไป และพวกเขามีเจตสีทางการเมืองไล่เรียงกันไป ตั้งแต่หัวหน้านิคมสมบูรณาญาสิทธิฯ ไปจนถึงสนับสนุนประชาธิปไตยที่มีรัฐธรรมนูญและกษัตริย์ที่มีอำนาจจำกัด หลังจากพวกเขาตายไป ภูมิพลต้องพึ่งตัวเอง ภายในวังเขารู้มากกว่าใครๆ เกี่ยวกับอดีตและปัจจุบัน เขาแทนที่เจ้าแก้ว เหล่านั้นด้วยข้าราชการ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนซื่อสัตย์สุจริตแต่อนุรักษ์นิยมเป็นพิมพ์เขียวและหมอบกราบเกินเหตุ ไม่มีหัวเสรี-ก้าวหน้าเพื่อถ่วงดุลความเอียงขวา-นิยมกษัตริย์ชนิดแทบวิตกจริตหวาดระแวงในหมู่พวกเขาเลย พวกเขาสนับสนุนให้ภูมิพลกระโจนลงสู่ห้วงน้ำวนของปีกขวา

ภายนอกวัง ภูมิพลก็สูญเสียศูนย์ไป ด้วยตัดสินใจว่ารัฐบาลสัญญาทับศึกฤทธิคือความล้มเหลว เขาเลิกสนใจแนวร่วมเสรีนิยมพวกนี้และ(ที่สำคัญยิ่งกว่า)แนวคิดประชาธิปไตยตะวันตก ช่วงรัฐบาลสัญญาเป็นครั้งแรกที่ภูมิพลต้องเผชิญโดยตรงกับความซับซ้อนของการบริหารประเทศและการตอบสนองต่อความต้องการของประชาชน เขาต้องกระอักกับการเมืองที่แบ่งก๊กแบ่งเหล่า ระบบราชการที่มึนชา และเสียงโหวกเหวกโวยวายบนท้องถนนมากกว่าสัญญาเสียอีก เมื่อถึงตอนปลายรัฐบาลศึกฤทธิ ภูมิพลไม่ได้สนับสนุนแนวทางปฏิรูปประชาธิปไตยอีกต่อไปแล้ว

ทัศนคตินี้ปรากฏชัดเมื่อเขาแปลบทความชิ้นหนึ่งของ *Economist* ฉบับช่วงกลางปี 2518 ที่ชื่อว่า “No Need for Apocalypse (ไม่จำเป็นต้องกลัว)”¹⁴ *Economist* เตือนถึงภัยสู่ความเสี่ยงต่อการแตกสลายของการปกครองและสังคมอังกฤษอันเนื่องมาจากนโยบายสังคมนิยมของรัฐบาลพรรคแรงงานและการคือแผ่ของแรงงานเหมือง ไม่ได้มีความคล้ายคลึงกันอะไรมากมายนักระหว่างสถานการณ์ของไทยกับอังกฤษในช่วงเวลานั้น แต่ดูจากการแปลของเขา ภูมิพลจะสรุปว่าการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตยมีแต่จะเอื้อให้ฝ่ายซ้ายได้ขึ้นมาใช้อำนาจและทำลายประเทศชาติ

เหตุการณ์สำคัญอีกเหตุการณ์หนึ่งที่ผลักดันภูมิพลกับวังโดยทั่วไปให้ต้องตื่นตระหนกคือสัญญาณบ่งบอกถึงความไม่อยู่ยงคงกระพันของตัวภูมิพลเอง ในเดือนมกราคม 2518 จังหวะที่รัฐบาลเสนีย์กำลังจะรับตำแหน่ง ภูมิพลเกิดล้มป่วยหนักด้วยโรคที่เขาตีความมาจากภาคเหนือ ซึ่งภายหลังรายงานว่าเป็นไข้รากสาด (scrub typhus) อุณหภูมิของเขาขึ้นสูงเกิน 40 องศาเซลเซียสเป็นเวลาสิบวันติดต่อกัน และหวังก็คิดว่าเขาจะตาย¹⁵ เขาฟื้นมาในเดือนกุมภาพันธ์ แต่ก็กลับทรุดลงไปอีกในเดือนเมษายน ต้องยกเลิกงานพิธีต่างๆ มากมาย และหายดีอีกหลายสัปดาห์หลังจากนั้น

มันเป็นเรื่องของความประจวบเหมาะของสิ่งต่างๆ เหล่านี้ทั้งหมด—ภัยคอมมิวนิสต์ สุขภาพของเขาเอง ลูกชายกับการสืบตระกูล ความไม่สบายอารมณ์กับทุนนิยมและการไม่ได้ตั้งใจกับการพัฒนาชนบท การถูกทิ้งโดยประเทศพันธมิตร และการเถลิงอำนาจของคอมมิวนิสต์ในประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งผลักดันให้ภูมิพลกับภรรยาต้องขังขังหวาดเสียวจนต้องลี้ภัยไปสู่นอร์เวย์ที่รุนแรงชนิดไม่ปรานีปราศรัย และนำไปสู่การสังหารหมู่ที่ธรรมศาสตร์ในที่สุด การล่มสลายของสถาบันกษัตริย์ลาวในเดือนธันวาคม 2518 เป็นฟางเส้นสุดท้าย จากนั้น ภูมิพลปฏิเสธโดยสิ้นเชิงต่อทัศนะของผู้เชี่ยวชาญและรายงานข่าวกรองต่างๆ จำนวนมากที่ว่าพลท.ไม่มีความสามารถจะบ่อนทำลายรัฐบาลได้เลย และเวียดนามไม่มีความประสงค์จะบุกไทย

ปัจจัยสุดท้ายที่ทำให้ภูมิพลล้มเลิกความสนใจในการปกครองแบบเสรีและ โจนส์ปีกขาก็คือการเชื่ออย่างสนิทใจในปกรณัมแห่งธรรมราชาและปรัชญาธรรมที่สูงล้ำของตน หลังจากศึกษาพุทธและวิปัสสนาหลายปี เขาบรรลุถึงความแจ่มชัดของพระโพธิสัตว์เกี่ยวกับโลกและตัวเขาเอง เขาสรุปว่ากฎหมายกับอำนาจทางโลกย์ที่ค้ำจุนมันอยู่นั้นเป็นสิ่งไม่จริง ไร้หลักการและขาดวิจรรณญาณ ถึงที่สุดแล้วรับใช้เจตนาที่ผิดๆ หรือน้อยลง เขาเชื่อว่ากฎหมายกับอำนาจพวกนี้รวมกับเศรษฐกิจการตลาดสมัยใหม่ส่งเสริมความไม่เป็นธรรมและบิดเบือนโลกธรรมชาติ การจะแก้ไขต้องอาศัยการฟื้นฟูภาวะธรรมชาติ (natural state) ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของธรรมชาติ อันเป็น

¹⁴ *Economist*, May 17, 1975.

¹⁵ วชิษฐ เดชกุญชร, *Nation*, 28 เมษายน 2525.

แนวทางถาวรสำหรับชี้แนะการประพฤติปฏิบัติที่อยู่บนฐานของคุณธรรมจริยธรรมและสำนึกส่วนตน เสริมด้วยผลกรรมของบุคคล การนิยามและกำหนดรูปของธรรมศาสตร์ การปกครองด้วยโครงสร้างลำดับชั้นทางอำนาจ (hierarchy) ที่อยู่บนพื้นฐานของธรรมะ จำต้องอาศัยกษัตริย์ที่ทรงอำนาจ ทรงพระปรีชาพร้อมและทรงธรรมเปรียบได้กับการปกครองในหมู่สงฆ์ของพุทธ

สำหรับภูมิพลแล้ว ตอนแรกมันพอเพียงที่จะพยายามเสริมสร้างความสามัคคีด้วยการเน้นย้ำการประพฤติปฏิบัติตนตามทำนองคลองธรรมกับกฎแห่งกรรม แต่เมื่อสังคมทวีความระส่ำระสาย การทำความดีกับการรักษาจิตจะไม่พอเพียงเสียแล้ว เขาจึงขยายนิยามของการประพฤติปฏิบัติตนตามทำนองคลองธรรมโดยเพิ่มความมีวินัย ความอดสาหัสและความเสียสละเข้าไป เขาเน้นว่าการทำงานหนักโดยมีเป้าหมายหรือผลลัพธ์ที่ผิดพลาดยังดีกว่าการอยู่นิ่งเฉยที่ตั้งใจดี ภูมิพลกล่าวชัดเจนในคำปราศรัยต่างๆ ว่านี่เป็นคุณธรรมทางศาสนา ไม่ใช่แค่หน้าที่พลเมือง เขาเทศน์เรื่องนี้ให้กับคณะสงฆ์ และสนับสนุนโครงการ “พระนักพัฒนา” ที่ตระเวนสั่งสอนว่าการทำงานหนักคือการได้บุญ แนวคิดเหล่านี้ยังเป็นพื้นฐานความสัมพันธ์ของเขากับกิตติวุฒ โท ที่จิตตภาวันวิทยาลัยของเขอบรมพระในการทำการเกษตร วิศวกรรมและธุรกิจในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการอุทิศตนแก่ชาติ ศาสน์ กษัตริย์

ภูมิพลถึงกับนำเสนอสาส์นนี้ในพิธีกรรมต่างๆ ในทศวรรษ 2513 แทนที่จะเป็นการถวายจิวรและปัจจัยตามขนบประเพณีในกลิ่นหลวง เขามอบเครื่องมือช่างไม้แก่พระ ราวกับว่าพระเหล่านั้นควรจะเป็นผู้ก่อสร้างวัด บ้านและโรงเรียนเสียเอง มันเป็นการดัดแปลงหลักจริยธรรมพุทธอย่างรุนแรง เขากล่าวว่า กรรมไม่ใช่ชะตากรรม มันคือผลสั่งสมจากการทำงานหนักและการเสียสละแก่สังคมและประเทศชาติ การปฏิบัติธรรมที่บริสุทธิ์ไม่ได้วางอยู่บนฐานของการปล่อยวางหากแต่เป็นการพยายามบรรลุเป้าหมายบางอย่างด้วยการทำงานหนักและสุจริต คุณค่าเหล่านี้เองที่นำมาซึ่งการหลุดพ้นทั้งในระดับส่วนตัวและระดับส่วนรวม

การตีความศีลธรรมแบบใหม่ของภูมิพลไม่ใช่ไม่มีใครสังเกตเห็น พระและฆราวาสบางส่วนแย้งว่าสงฆ์ควรจะดำรงอยู่อย่างสงบในสมาธิและการปฏิบัติอันบริสุทธิ์ การทำงานที่มุ่งสู่เป้าหมายนั้นบั่นทอนการปฏิบัติที่บริสุทธิ์ และการเทศนาสั่งสอนตามที่พระนักพัฒนาทำนั้นเป็นกิจทางโลกย์ที่ไม่ก่อผลบุญหรือกรรม แต่ภูมิพลสามารถเพิกเฉยต่อคำวิจารณ์ได้ ในฐานะธรรมราชา เขาคือสุดยอดนักธรรมของประเทศนี้ สุดยอดเกจิแห่งการตีความธรรมะ ด้วยการสนับสนุนจากพระระดับหัวแถว (ที่เขาเป็นคนแต่งตั้งเอง) เขาได้ว่าคนที่พูดจากทฤษฎีหรือความเชื่ออื่นที่นอกเหนือจากหลักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ของไทยนั้นเพื่อฝันไม่มองความเป็นจริง¹⁶

แต่กับเรื่องกฎเกณฑ์ของรัฐสมัยใหม่ ภูมิพลในฐานะประมุขของประเทศกลับเงิบเฉย นอกจากการสนับสนุนรัฐธรรมนูญในปี 2517 แล้ว เขาไม่ได้พูดถึงความจำเป็นที่จะต้องเชื่อฟังกฎหมายหรือหลักการ หรือ

¹⁶ ดู(ตัวอย่าง)คำปราศรัยต่อผู้ว่าราชการจังหวัดในวันที่ 17 พฤศจิกายน 2519, *Royal Addresses and Speeches* (1976).

กระทั่งอำนาจพลเรือน (civil authority) ลูกๆ ของเขาไม่มีใครศึกษากฎหมาย การบริหารประเทศ หรือปรัชญาเลย ซึ่งเป็นแขนงวิชาที่ภูมิพลศึกษาในช่วงปีต่างๆ ที่โลซานน์ ลูกชายศึกษาวิชาทหาร ลูกสาวคนโต วิทยาศาสตร์ สิรินครที่เป็นตัวเล็กรู้หนึ่งในการสืบบัลลังก์ทำวิทยานิพนธ์ที่จุฬาฯ เรื่องทศพิธราชธรรม

มีหลายครั้งที่ภูมิพลแสดงวิแว่วว่าเขาเชื่อในอำนาจพิเศษของตำแหน่งของเขาอย่างจริงจัง ตลอดชีวิตช่วงทศวรรษ 2513 เขาปฏิบัติพิธีกรรมประจำตำแหน่งไม่เคยขาด โดยปรับแต่งเพื่อให้สอดคล้องกับทัศนคติของเขา เขาไปเยือนพระที่เป็นเกจิทางไสยศาสตร์และยังปฏิบัติตามกำหนดเวลาในชีวิตประจำวันทีแนะนำโดยโหรประจำวัง แม้ว่าขณะที่เขาออกความเห็นในเรื่องหลักการทางภูมิศาสตร์การเมืองและเศรษฐกิจต่างๆ บางครั้งเขาก็อธิบายโลกในแง่ของพลังอิทธิพลของดวงดาวและจักรวาล ในการปราศรัยแก่ ESCAP หน่วยงานสหประชาชาติที่ประจำอยู่ในกรุงเทพฯ ในปี 2518 เขาเตือนถึง (ไม่ใช่คอมมิวนิสต์หรือทุนนิยม) จักรวาลที่ขื่นๆ ลงๆ อันลึกลับ “การปฏิบัติงานของสหประชาชาติ... ก็เหมือนปฏิบัติการอื่นๆ ที่จะต้องมีช่วงรุ่งเรืองและเสื่อมทรุดหมุนเวียนกันไปเป็นวงวัฏตามกาลเวลาและสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของจักรวาล”¹⁷

แม้จะเชื่อมั่นในญาณทัศน์ของตน ภูมิพลก็ไม่ได้อวดอ้างความเป็นโหรศาสตร์ แต่คนรอบข้างเขาเป็นผู้อ้าง โดยเฉพาะญาณสังวร เจ้าอาวาสวัดบวรฯ เขาแทบจะยกให้ภูมิพลเป็นเทพในคำกล่าวเนื่องในวาระครบ 10,000 วันที่ภูมิพลนั่งบัลลังก์ในวันที่ 20 กันยายน 2520¹⁸ แต่ข้อหวั่นข้อการบรรยายก็ขลังแล้ว “บทสรุปของการภาวนาสมาธิเพื่อเทิดพระเกียรติฯ” ความคิดของญาณสังวรได้เผยความจริงที่สำคัญบางประการของภูมิพล

โดยทางการแล้ว ญาณสังวรกับภูมิพลไม่ได้ข้องแวะกับโหราศาสตร์หรือการถือเคล็ดตัวเลข ทว่ามีความอัศจรรย์บางอย่างเกี่ยวกับวาระครบ 10,000 วันนี้ เนื่องจากมันตรงกับวันเกิดของจุฬาลงกรณ์และอนันต์พอดิญาณสัง

วรกล่าวว่า “วโรกาสนี้ยิ่งมีความสำคัญมากขึ้นถ้าเราลองพิจารณาว่าพระองค์ท่านมีบุญที่สั่งสมจากอดีตและจากกิจที่พระองค์ทำอยู่เป็นนิตย์ในปัจจุบัน และได้อดทนเพื่อแผ่ผลบุญโดยกิจกรรมมากมายเพื่อสร้างความผาสุกและความรุ่งเรืองแก่พสกนิกรของพระองค์... เราได้ฟันฝ่าภัยอันตรายต่างๆ มาได้เนื่องจากบุญญาธิการของพระองค์ สภาวะธรรมที่พระองค์ได้บรรลุจากผลบุญที่สั่งสมนั้นมากมหาศาลจนล้นออกมาเป็นที่ประจักษ์แก่ทุกคน”

เขาลงรายละเอียดว่าภูมิพลได้บรรลุทศพิธราชธรรมในแต่ละข้ออย่างไรบ้าง สำหรับ*ความเพียร* ภูมิพลทำงานทั้งวันตลอด 10,000 วันนั้น และบางวันทำมากกว่าทุกวัน เขา “ไม่เคยย่อท้อในการพยายามเอาชนะความชั่ว

¹⁷ Gray, *The Soteriological State*, 718.

¹⁸ ญาณสังวร, *Ten Thousand Days on the Throne* (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2520)

ด้วยความดี” สำหรับ *ความไม่โกรธ* เขาบอกว่า “ถามใครก็ได้ว่าเขาหรือเธอเคยเห็นพระองค์ทรงพระโกรธบ้างไหม ทุกคนก็จะตอบว่าไม่เคย... มีแต่ความเอื้ออาทรเท่านั้นอยู่ในหัวใจของพระองค์ท่าน” สำหรับ *ความยุติธรรม* ญาณสังวรออกสื่อว่าภูมิพลสามารถทำผิดพลาดได้ “พระองค์ผิดพลาดน้อยมากทั้งในแง่การริเริ่มและการดำเนินการ เพราะพระองค์พิจารณาใคร่ครวญอย่างละเอียดรอบคอบเสมอก่อนที่จะทำอะไร” ในอีกแง่หนึ่ง เขาเสริมว่า “โดยธรรมดาแล้ว อาจมีบางกรณีที่เกิดความผิดพลาดหรือสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้การดำเนินการต้องเปลี่ยนไป พระองค์ก็จะไม่ลังเลที่จะเปลี่ยนหรือแก้ไขซึ่งมักจะก่อให้เกิดผลตามประสงค์ในท้ายที่สุดหรือกระทั่งอาจทำให้ดีขึ้นกว่าที่ตั้งไว้ที่แรก”

หลังจากไล่ไปจนครบสิบข้อ ญาณสังวรก็สรุปว่า “พระองค์รักษาคำพูดในการยึดถือปฏิบัติตาม... หลักสิบประการแห่งผู้ปกครองที่สมบูรณ์... พระองค์จึงสมควรได้รับการยกย่องให้เป็นกษัตริย์ที่ดีที่สุดตามเกณฑ์ที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติไว้” เขาอ้างคำพระพุทธเจ้าว่า กษัตริย์ที่ดีที่สุดคือกษัตริย์ที่ธำรงธรรมะ เคารพธรรมะ อาศัยธรรมะ ยึดถือธรรมะ ไว้สูงสุดและใช้ธรรมะเพื่อปกป้องและช่วยเหลือพสกนิกร พระพุทธเจ้าเองเคารพ ยึดถือและปฏิบัติตามธรรมะ

ญาณสังวรอธิบายว่าภูมิพลสมบูรณ์แบบไร้เทียมทานเนื่องจากเขาบรรลุคุณธรรมห้าประการสำหรับกษัตริย์ของพระพุทธเจ้า และภูมิพลยังยึดมั่นใน *วิมุตติ 5* เพื่อความหลุดพ้นอีกด้วย จากนั้น ญาณสังวรก็แจกแจงสถานะชั้นต่างๆ ที่สูงขึ้นของสำนักที่บรรลุได้ด้วยการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ชั้นที่ห้าคือนิพพาน เขาไม่กล้าพูดว่าภูมิพลบรรลุถึงขั้นนั้นแล้ว แต่ด้วยการประกาศว่าภูมิพลสมบูรณ์พร้อมด้วยทศพิธราชธรรม คุณธรรมห้าประการสำหรับกษัตริย์ และวิมุตติ 5 (ความหลุดพ้น) ข้อสรุปจะเป็นอย่างไรไปไม่ได้ ญาณสังวรปิดท้ายรายการด้วยการขอให้ผู้ฟัง “รวบรวมสมาธิในการอุทิศบุญกุศลที่พวกเรามิให้แก่พระองค์ท่าน ที่เป็นผู้ปกป้องพุทธศาสนา ตลอดจนภรรยาของพระองค์ด้วยเทอญ”

บทความที่ประกอบเอาเสี้ยวราชคดีของญาณสังวรนี้ก็ตอกย้ำถึงพระปรีชาญาณอันสุดจะเลิศล้ำนี้ด้วยศัพท์สำนวนที่ร่วมสมัยและคิดค้นมากกว่า โดยอธิบายว่า หลังจากรัชสมัยที่เปราะบางของประชาธิปไตยกับอานันท์แล้ว ภูมิพลได้ฟื้นฟูสถาบันกษัตริย์ ให้ความหมายสมัยใหม่แก่สถาบัน “ด้วยสำนึกหยิ่งรู้และจินตนาการ และความอุทิศมุ่งมั่น... การทุ่มเทไม่ว่าจะเป็นเรื่องใหญ่หรือเล็กนั้นมีมากเสียจนพระองค์ไม่เคยเบาใจจนกว่าหน้าที่แต่ละอย่างนั้นจะสำเร็จลุล่วงจนเป็นที่น่าพอใจ...การทุ่มสุดตัวของพระองค์...จะไม่มีวันสิ้นสุด”

ด้วยการเติบโตมาถูกปลูกฝังในเรื่องจักรีปรกัมม์ การหันไปบนเส้นทางธรรมราชาแบบพุทธในท่ามกลางความวุ่นวายทุกหย่อมหญ้าไม่น่าแปลกใจ **Christine Gray** เขียนว่า หลักคำสอนพุทธของไทยนั้นสอนว่า “ในช่วงเวลายุ่งยากเดือดร้อนนั้น มีแต่ผู้สละแล้วซึ่งโลกย์เท่านั้นที่จะสามารถแก้ไขปัญหาด้วยการวิเคราะห์ถึง

สาเหตุของทุกข์และหาทางเยียวยาสังคมได้อย่างเหมาะสม”¹⁹ ท่ามกลางความปั่นป่วนทางการเมือง มันคือสิ่งที่คนไทยจะต้องการ **Benedict Anderson** บอก สำหรับพวกเขาแล้ว สถาบันกษัตริย์ “เป็นทั้งเครื่องรางและที่พึ่งทางใจ ประวัติศาสตร์และความเข้มแข็งของสถาบันนี้เป็นเหมือนยันต์ป้องกันความระส่ำระสายและความแตกสลาย... ดังนั้นการแต่ต้อง (ไม่ว่าจะโดยอ้อมๆ เพียงใดก็ตาม) ในเรื่องความชอบธรรมของสถาบันกษัตริย์จึงถูกถือว่าเป็นภัยคุกคามต่อที่พึ่งทางใจ”²⁰

มันเป็นเหตุผลอธิบายว่าทำไม(ทีแรก)ผู้คนจึงอุ้งใจกับการที่ภูมิพลเลือกชานินทร์ กรีวิเชียรเป็นนายกฯ หลังเหตุการณ์ 6 ตุลา นักรัฐศาสตร์ไทยบางคนถึงกับเรียกแนวทางของเขาว่า “ธรรมาธิปไตย” เป็นเหมือนระบบการปกครองแบบสังคมนิยมพุทธยุคใหม่ แนวทางนี้ได้รับการสรุปในอรรถกถาว่าด้วยประชาธิปไตยในหนังสือประกอบพิธีกรรมหลวงปี 2521 “ประชาชนจะต้องมีคุณค่าที่สมบูรณ์และเพียบพร้อมในตนเองก่อนที่ประชาธิปไตยจะบังเกิด... ศาสนาพุทธเป็นตัวแบบที่เก่าแก่ที่สุดในโลกสำหรับอุดมการณ์ประชาธิปไตย... เพียงแต่เชื่อฟังกฎของสงฆ์... ประชาชนก็จะอยู่ในหลักประชาธิปไตยอย่างแท้จริง”²¹

ถึงกระนั้น ก็มีข้อผิดพลาดที่สำคัญในเรื่องทั้งหมดนี้ **Charles Keyes** เขียนใน *Thailand: Buddhist Kingdom as Modern Nation-State* ว่า ภูเขาสำคัญสู่ความรุดหน้าที่ยั่งยืนในอาณาจักรพุทธแห่งนี้คือ “ขันติสำหรับระบบคุณค่าที่แตกต่างกัน... ไม่ใช่อุดมการณ์ที่อยู่บนฐานชาตินิยมพุทธหรือพุทธบวกกษัตริย์แบบคลั่งไคล้ไหลหลง หากภูมิพลหรือผู้สืบทอดจะสนับสนุนส่งเสริมอุดมการณ์อย่างหลังนี้แล้วความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันก็ต้องพังทลายอย่างเลื่องไม่พ้น และมันยังจะพังอีกเช่นกันหากภูมิพลหรือผู้สืบทอดให้การสนับสนุนส่งเสริมทหารกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดแผ่ขยายอำนาจด้วยวิธีการรุนแรงและบีบบังคับ”²²

ทว่านี่ละคือทิศทางที่ภูมิพลมุ่งหน้าไปในปี 2519 เขาสนับสนุนกระแสลัทธิชาตินิยมที่โจทติและสร้างความแปลกแยกในสังคม ด้วยการหันไปเป็นปฏิปักษ์ต่อนักศึกษา ชาวนาและกรรมกร ภูมิพลแบ่งแยกอาณาจักรของตนและนำตระกูลจักรีสู่อันตรายที่เกือบจะพอๆ กับช่วงต้นทศวรรษ 2473 ด้วยความมั่นอกมั่นใจในสติปัญญาของตนและการทุ่มเทพกป้องบัลลังก์ เขาลืมสาเหตุรากเหง้าที่แท้จริงของปัญหาของประเทศ และศัตรูที่แท้จริง ถึงกระนั้น ความอุปาทาวิปริตของเหตุการณ์ 6 ตุลา มีแต่จะทำให้เขามีปณิธานเข้มแข็งยิ่งขึ้น และในที่สุดเขาก็โจนลงสู่กับดักที่เป็นส่วนที่สองของคำเตือนของ **Keyes** นั่นคือ การถือหางทหารบางก๊กบางเหล่า

¹⁹ Gray, *The Soteriological State*, 685.

²⁰ Anderson, “Withdrawal Symptoms,” 23.

²¹ Gray, *The Soteriological State*, 810-11.

²² Keyes, *Thailand: Buddhist Kingdom*, 210.
